

УДК 340: 316.48

Грень Н. М., суддя Львівського окружного
адміністративного суду

Медіація як новітнє соціальне явище

У статті розглядається питання розуміння медіації як новітнього соціального явища. Здійснено спробу авторського виокремлення видів медіації за сферою застосуванням і в залежності від особи, що здійснює медіацію. Вказується на додаткових функціях судової влади в аспекті альтернативних методів врегулювання правових конфліктів таких як присудова медіація. Акцентується увага на відсутності внутрішньодержавних нормотворчих актів у цій сфері та невідповідність вимогам європейських стандартів юстиції.

Ключові слова: медіація, медіатор, присудова медіація, соціальний конфлікт, правовий конфлікт.

В статье рассматривается вопрос понимания медиации как новейшего социального явления. Предпринята попытка авторского выделения видов медиации по сфере применением и в зависимости от лица, осуществляющего медиации. Указывается на дополнительных функциях судебной власти в аспекте альтернативных методов урегулирования правовых конфликтов как присудебной медиации. Акцентируется внимание на отсутствии внутрисударственных нормативных актов в этой сфере и несоответствие требованиям европейских стандартов юстиции.

Ключевые слова: медиация, медиатор, присудебной медиации, социальный конфликт, правовой конфликт.

The article discusses the understanding of mediation as a modern social phenomenon. An attempt mediation copyright distinguishing species for scope and depending on the person who performs mediation. Points to additional functions of the judiciary in terms of alternative dispute legal disputes such as before-court's mediation. Attention is focused on the lack of internal normative acts in the field of non-compliance and the European standards of justice.

Keywords: mediation, mediator, before-court's mediation, social conflict, the legal conflict.

Постановка проблеми. Суспільство можна охарактеризувати як історичне явище, що має тенденцію до розвитку. Суспільне середовище визначає не тільки соціальну, але й правову реальність. Юриспруденція як комплексна галузь правових знань вміщує теоретичні, галузеві та спеціальні напрямки, які в тандемі визначають вектор розвитку правового середовища в майбутньому. «Нині перед правовою наукою постали досить складні завдання, пов'язані із розробленням вже не теоретичних, а практичних механізмів реалізації та захисту прав, свобод і законних інтересів людини та громадянина, які, як впливає із ч. 2 ст. 3 Конституції України, визначають зміст і спрямованість діяльності держави. На попередніх етапах розвитку вітчизняної правової науки вченими-правознавцями були доктринально вивчені практично всі правові категорії й явища - право, правовідносини, правова норма, правосвідомість, праворозуміння тощо. Основна мета цих досліджень - закласти необхідні науково-теоретичні засади для нормотворчої та правозастосовної діяльності, спрямованої в усіх її можливих проявах на гарантування прав, свобод і законних інтересів приватних осіб. Іншими словами, правова наука мала сприяти поясненню та вирішенню суто практичних питань, що виникали та продовжують виникати в юридичній площині функціонування держави і суспільства»[1, с.3]. Сучасна практична сфера вимагає теоретичного та методичного оновлення. Пошук соціальної гармонії відбувався на всіх етапах розвитку людства. Новітнім методом узгодження інтересів є медіаційна діяльність. Тому **метою** цієї статті є розкриття теоретико-правових аспектів медіації та спроба визначити місце присудової медіації у функціонуванні судової влади.

Стан дослідження. Питаннями судової влади традиційно привертають увагу

вітчизняних і зарубіжних науковців, з поміж яких особливо слід відмітити доробки М. Козюбри, М. Малишко, В.Сіренка, В. Смородинського, Ю.Тодики, В. Шаповала та інших. Проте такому виду судової діяльності як присудова медіація в сучасному теоретичному аспекті присвячена незначна увага. Тому виникла необхідність інтенсифікації теоретико-правових досліджень у цій сфері.

Виклад основних положень. Існування сучасних політико-правових реалій зумовлені розвитком держави та права як соціальних явищ. Сутність та роль соціуму може проявитися через антропо-соціальні властивості окремого члена цього соціуму. Пріоритетом сучасної правової системи можна вважати антропні правові детермінанти. Саме вони визначають не тільки функціонування окремого суб'єкта права, але й засади та стратегії функціонування всього навколишнього соціуму. Прерогатива людини як антрополого-суверенного індивідуума визначає в межах юриспруденції перевагу та вагоме значення прав та свобод особи у соціальній реальності сучасності. Проте особа вступаючи у державну, правову та соціальну реальність стає не тільки окремо виділеним суб'єктом, але й членом колективу. Колективний елемент у приватному займає вагоме місце, без реалізації якого не зможе повною мірою забезпечуватися індивідуально-антропологічний інтерес. Особа перебуває у поліполярному стані який характеризує індивідуальні, колективні та загально соціальні її вияви. Різновекторність та різнобічність приватно-індивідуальних інтересів мають тенденцію втілюватися у певного роду конфліктні ситуації різного рівня складності. Боротьба за власні інтереси, уподобання та погляди притаманні не тільки сучасному суспільству. Це історично зумовлений процес, що функціонує протягом всього існування людської цивілізації. Соціальний конфлікт не передбачає певної диспропорції суспільних відносин, це природній стан суспільства в якому воно функціонує та розвивається. Як вказують науковці соціальний конфлікт є зіткненням двох і більше сил, покликаних забезпечувати власні інтереси в умовах протидії [2, с. 134]. Тобто, різноманіття соціальних інтересів призводить до виникнення суперечностей, конфліктів та спорів і зумовлює боротьбу між соціальними суб'єктами за власні життєво-важливі потреби.

Акцентуємо увагу, що суспільство весь час знаходиться у сфері різносторонніх інтересів, кожен з членів суспільства наділений індивідуальними особливостями та природніми правами які знаходять свій колізійний контент з іншими представниками людської цивілізації. Протиріччя та суперечності можна визначити як природній стан соціуму, колективу людей та й окремого індивідуума. Але з погляду теоретичної методології слід акцентувати не тільки на загально соціальних характеристиках, але й на спеціально правових ознаках протилежностей індивідів у соціумі.

З-поміж того необхідно визначити те, що ступінь та рівень протистояння є вагомим критерієм для визначення взаємокоординації домінування приватно-антропологічних чи колективно-соціальних інтересів. Як вказує І. Жаровська «конфлікт є однією із фаз розвитку соціального протиріччя, який виникає в процесі його наростання, коли розбіжність не отримує своєчасного вирішення. Водночас конфлікт не є звичайною суперечністю: під ним треба розуміти передусім специфічний тип взаємодії, що полягає в зіткненні інтересів суб'єктів громадських стосунків, якими можуть виступати і окремі особи, і різні соціальні групи» [3, с.362]. Проблема соціуму у визначенні оптимального рівня розбіжностей та непорозуміння як виникають, але не перетворюють його на «театр бойових дій». Отже, протиріччя в правовонавстві характеризується як стан правової реальності, але найвища ступінь протиріччя (конфлікт) призводить до девіантних, нігілістичних, антагоністичних та нівельованих процесів всередині соціуму. Вказане здійснює негативний вплив не тільки на окрему особу, але й на всі державно-правові явища.

Якщо існувати та функціонувати, розвиватися в стані елементарних протиріч суспільство та окремі індивіди звикли, то при конфліктній ситуації призводять до дисгармонії в соціальному середовищі. В цьому контексті слід погодитися з С. Бобровник, яка вказує, що «в природі суспільства як соціальному організмі корениться вимога до людини знаходити шляхи і засоби подолання протиріч, що виникають. Тому узгодженість та несуперечність відносин людини з людиною є запорукою їх дієвості та ефективності, умовою розвитку та вдосконалення самого суспільства» [4, с.4].

Отож, узагальнюючи філософсько-правові парадигми існування соціальних груп ми дійшли висновку, що стан протиріч є природнім станом соціуму та особистісних відносин, однак врегулювання їх є онтологічною субстанційною прерогативою функціонування та розвитку всіх елементів суспільства.

Якщо ж суперечка переростає у вищу стадію конфліктності і сторони мають антигоністичні інтереси, що спричиняє неможливість самостійного вирішення конфліктної ситуації суспільство і держава не можуть стояти осторонь. Для врегулювання конфлікту та спору створюються компетентні органи. В класичному розумінні цими органами є суди. На думку Ю. Грошевого та І. Марочкіна, судова влада - це специфічна гілка державної влади, яку здійснюють уповноважені на те державні органи - суди, призначення якої - вирішувати правові конфлікти та здійснювати судовий контроль. При цьому владні відносини як елемент судової влади характеризуються: наявністю правових норм, які надають суду можливість ухвалювати рішення, обов'язкові для виконання; вираженням до усіх учасників відносин волі суду, яка забезпечена застосуванням правових санкцій у разі невиконання цієї волі. Роль судової влади полягає також у стримуванні двох інших гілок влади в межах законності, у праві здійснення конституційного нагляду і судового контролю за ними [5, с. 6].

В загальному погоджуючись з трактуванням науковців слід зазначити наступне. Суспільство розвивається, при цьому вимагає трансформації та розвитку держави і державних органів. Під впливом різного роду процесів від інформатизації до глобалізації правової системи змінюються принципи функціонування державних органів та інституцій. «Принципам властива мінливість, тому що вони є своєрідним відображенням законів суспільного розвитку, закономірностей управління, ціннісних основ суспільства. Як правило, нові управлінські начала з'являються на основі нового досвіду, аналізу, осмислення й узагальнення різних сфер практичної діяльності людей» [6, с.50]. Не винятком є судова влада та судові інституції, які також підпадають під зміну методологічних прийомів та принципів функціонування соціальної та правової реальності.

Сучасне суспільство різновекторне, тому наявними є велика кількість правових спорів. Правовий спір характеризується наступними ознаками: двосторонність чи багатосторонність у складі суб'єктів; стан конфліктності; різносторонність інтересів; домінування у кожній стороні власної аргументованої позиції; позиції суб'єктів вміщують правову аргументацію, тобто різне трактування чинних нормативних положень. Судова влада основною функцією на сьогодні повинна залишити такі повноваження як прийняття індивідуально-казуальних рішень, що є обов'язковими для виконання. Трансформувати цю її головну функцію означає руйнацію всієї системи правосуддя та й державної влади загалом, що в свою чергу руйнує державу як загально соціальну інституцію. Проте новітні тенденції як у теоретичній юриспруденції так і в галузевій інституції вказують на необхідність імплементування у практичну сферу діяльності судової влади ще додаткові функції, серед яких медіаційна діяльність.

Про судову реформу в нашій державі говориться доволі давно. Аналізуючи особливості судової влади в Україні слід погодитися з професором Д. Фіолевським, який зазначає,

що конституційні пріоритети і побудова правової держави можливі за умови створення такого соціально-правового механізму, який реально забезпечував би і надійно захищав права людини та громадянина як вищу цінність у державі. Не володіючи власним доктринальним забезпеченням судово-правової реформи, Україна крок за кроком, переборюючи власні помилки й омани, удосконалює правоохоронну систему[7, с. 123]. Одним з вагомих нормативних актів у сфері удосконалення судочинства та судоустрою став Указ Президента «Про Концепцію вдосконалення судівництва утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів», в якому у розділі I зазначається, що одним із основних завдань нині є «створення можливостей для розвитку альтернативних (позасудових) способів розв'язання спорів»[8]. Як бачимо, на нормативно-правовому рівні також встановлюється необхідність медіаційної діяльності.

Однак, виникла необхідність удосконалення рівня правових знань та правової культури населення у світлі можливості врегулювання соціального конфлікту альтернативним способом. Слід визнати, що більшість членів суспільства, можливо й мають мінімальне розуміння, що таке медіація, або принаймні, чули про таке правове поняття. Але для реального втілення медіаційної діяльності цього недостатньо. З боку держави повинна проводитися комплексна політика в сфері підвищення рівня правових знань у сфері альтернативних способів розв'язання правового конфлікту.

Повторимося, що одним з таких способів є медіація, під якою необхідно розуміти метод вирішення спорів із залученням посередника (медіатора), який допомагає сторонам спору налагодити процес комунікації і проаналізувати конфліктну ситуацію таким чином, щоб вони змогли самостійно обрати той варіант рішення, який відповідатиме їхнім інтересам і задовольнить їхні потреби. На відміну від формалізованого судового чи арбітражного процесу, під час медіації сторони доходять згоди самі - медіатор не приймає рішення за них.

На думку автора цієї статті, застосувати медіаційний метод можливо у різних сферах, тому з точки зору понятійно-категоріального апарату юриспруденції необхідно виокремити наступні види медіації.

I. за сферою застосування медіації: комерційна (вирішення спорів між юридичними особами, юридичними особами і їх клієнтами, фізичними особами щодо вирішення майнових спорів, захист прав споживачів та ін.); корпоративна (між засновниками, акціонерами і виконавчим органом, радою директорів тощо); медіація в організації (між співробітниками); медіація у сфері трудових спорів і конфліктів (в т.ч. пов'язані з підписанням колективних договорів); сімейна медіація тощо.

II. В залежності від особи, що здійснює медіацію: присудова (медіатором виступає суддя); громадська (медіатором є узгоджена сторонами конфлікту третя сторона).

Зрозуміло, що особливу роль та правове значення в світлі євроінтеграційних процесів та удосконалення системи функціонування державної влади, в тому числі судової, відіграє присудова медіація. Як вказується в Директиві Ради Європи медіація може забезпечити економічно ефективне та швидке позасудове вирішення спорів у цивільних і господарських справах на основі процесів, що враховують потреби сторін. Існує більша імовірність того, що домовленості, досягнуті в результаті медіації, будуть добровільно дотримуватися, а між сторонами зберуться дружні і стабільні стосунки. Ці переваги стають ще більш відчутними у ситуаціях, що містять транскордонні елементи [9]. Рада Європи рекомендує удосконалити внутрішньодержавне законодавство у сфері медіації в цивільних та господарських відносин. П. 7 вже згаданої Директиви вказує, що для того щоб надалі стимулювати використання медіації

та забезпечити те, щоб сторони, які звертаються до медіації, могли покладатися на передбачувану нормативно-правову систему, необхідно впровадити рамочне законодавство, зокрема, щодо ключових аспектів цивільного судочинства.

Заради справедливості слід відмітити, що існували певні намагання імплементувати міжнародні стандарти судочинства в цій сфері. Зокрема, рішенням Ради суддів України № 10 від 26 березня 2010 року в рамках пілотного проекту в Донецькому апеляційному адміністративному суді прийнято Положення про присудову медіацію[10]. Положення визначає присудову медіацію як альтернативну процедуру врегулювання спору за участю судді-медіатора, який має спеціальну підготовку підтверджену відповідним сертифікатом.

Реалії української нормотворчості є невтішними. Теоретичну дефініцію медіації та присудової медіації не вміщує жоден законодавчий акт, хоча такий вид врегулювання суперечок вже десятки років застосовуються в сусідніх європейських державах. Насьогодні нарізла нагальна необхідність прийняття низки нормативних актів у сфері альтернативних способів врегулювання правового конфлікту, а особливо Закону України «Про медіацію», де окремий підрозділ був би присвячений присудовій медіації.

Висновок. Соціальні та правові розбіжності, конфлікти та спори є природнім станом особистостей та суспільства. Для їх врегулювання функціонує судова гілка державної влади, що наділена повноваженнями приймати індивідуально-казуальних рішень, що є обов'язковими для виконання. Трансформаційні зміни суспільства та правової реальності вимагають застосування альтернативних способів врегулювання правових конфліктів серед яких досить ефективною є медіація. Європейські стандарти судочинства вимагають імплементації присудової медіації у внутрішньодержавне законодавство особливо у сфері господарських та цивільних справ. Тому нарізла необхідність прийняття Закону України «Про медіацію», де окремий підрозділ був би присвячений присудовій медіації.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Мельник Р. Системний підхід у правознавстві / Р. Мельник // Підприємництво, господарство і право.- 2010.- № 11.- С. 3-6.
2. Городенко В.С. Соціологія: підручн. / В.С. Городенко - К.: Академія, 2003.- 211 с.
3. Жаровська І. М. Правова природа державної влади: теоретико-правове дослідження : монографія / І. М. Жаровська. — Львів : Сполом, 2013. — 536 с.
4. Бобровник С. В. Компроміс і конфлікт у праві: антрополого-комунікативний підхід до аналізу: Монографія. / С. В. Бобровник - К.: Вид-во «Юридична думка», 2011. -384 с.
5. Органи судової влади в Україні/ Ю.М. Грошевий, І.Є. Марочкін.- К.: Ін Юре, 1997.- 20 с.
6. Струс-Духнич Т. В. Судова влада в період розбудови громадянського суспільства в Україні: теоретико-правові аспекти : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / Т. В. Струс-Духнич ; М-ство освіти і науки, молоді та спорту України, НУ «Львів. політехніка». — Львів, 2012. — 200 с.
7. Фіолевський Д.П. Судова влада і правоохоронна система в Україні: навч. посібн. / Д.П. Фіолевський — К.: Кондор, 2006.- 322 с.
8. Про Концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів: Указ Президента України від 10.05.2006 № 361/2006 // Урядовий кур'єр від 24.05.2006.- № 95
9. Про деякі аспекти медіації у цивільних та господарських правовідносинах: Директива 2008/52/ЄС Європейського парламенту та Ради Європи від 21 травня 2008 р.
10. Положення про присудову медіацію в Донецькому апеляційному адміністративному суді // Електронний ресурс — Режим доступу: http://apladm.dn.court.gov.ua/sud9102/mediation/m_polozh/